

RATIONALISERING OG ARBEJDSLØSHED.

Af Jørgen Pedersen.

Ved Rationalisering forstaar jeg i denne Forelæsning enhver Bestræbelse for i større Udstrækning at gennemføre det økonomiske Princip, d. v. s. med samme Indsats af Midler at forøge Produktionsresultatet. Økonomisering turde derfor være en fuldt saa træffende Betegnelse for det, der er Tale om, men Ordet Rationalisering har jo efterhaanden vundet en Slags Børgerret i den internationale Fagslang, og jeg skal derfor betjene mig af dette Udtryk.

Det Spørgsmaal, jeg vil drøfte, er, hvorvidt en saadan Rationalisering kan fremkalde Arbejdsløshed.

For en umiddelbar Betragtning kunde det synes unødigt at drøfte Spørgsmaalet; thi saa vel i den populære Diskussion som blandt Fagfolk synes den Opfattelse at være fremherskende, at Rationalisering — vel ikke i det lange Løb — men dog i en Overgangstid kan fremkalde Arbejdsløshed.

Som Eksempel paa den forholdsvise Enighed, der hersker om dette Spørgsmaal — i Modsætning til hvad i Reglen er Tilfældet angaaende sociale eller økonomiske Spørgsmaal — skal jeg anføre Udtalelser af nogle Repræsentanter for forskellige interesserede Grupper.

Som Repræsentant for Nationaløkonomerne skal jeg nævne W. C. Mitchell, som i det nylig udkomne store Værk „Recent economic changes“ kommer til det Resultat, at medens arbejdsbesparende Foranstaltninger har vist sig i rigeligt Maal at føre til Beskæftigelsesmuligheder, naar man betragter en tilstrækkelig lang Periode, saa kan Overgangstiden være lang nok til at fremkalde alvorlige Lidelser for mange Arbejdere.

Som Repræsentant for Politikerne skal jeg nævne Baldwin, som i en Tale i Glasgow i Slutningen af 1928 om — hvad han kaldte — den industrielle Revolution sagde, at denne Revolution „betyder uberegnelige haarde Tider — incalculable hardships — for Industriens Arbejdere“, og at „hundrede tu-

sinder af Arbejdere i Øjeblikket er arbejdsløse uden egen Skyld alene som Følge af Industriens Rationalisering¹⁾.

Endelig skal jeg som Repræsentant for Arbejderne anføre følgende Udtalelser af Generalsekretæren for „Amalgamated Union af Building Trade Workers“ i England: „Det er klart, at med hvert eneste Skridt, som tages i Retning af Rationalisering, med hver eneste ny Maskine, som sættes i Virksomhed, med hver ny og arbejdsbesparende Metode, som bringes i Anvendelse, med enhver videnskabelig Opfindelse, som Industrien tager i Brug til Formindskelse af Produktionsomkostningerne og til at spare Arbejde, vil Arbejdsløsheden og den deraf følgende Nød og Elendighed forøges²⁾“.

Fra Arbejdsgiverside ser man vel nok noget mere optimistisk paa Rationaliseringens Virkninger, men det fremgik dog af den i Jan. 1928 i England afholdte Konference (Mond Conferencen) mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, at disse sidste ikke vilde benægte, at Rationaliseringen kunde fremkalde Arbejdsløshed³⁾.

Som et andet Eksempel kan nævnes Direktør Overgaards Udtalelser i Nationaløkonomisk Forening i Vinteren 1929—30. Skønt han saa meget optimistisk paa Rationaliseringens Indflydelse paa Beskæftigelsen, vilde han dog ikke bestride, at Rationaliseringen i en Overgangstid kunde skabe Beskæftigelsesvanskeligheder⁴⁾.

Den Opfattelse er altsaa stærkt fremherskende, at Rationaliseringen fremkalder Arbejdsløshed i en Overgangstid, og da Rationaliseringen stadig foregaar, da vi paa dette som paa saa mange andre Omraader i vort bevægelige Samfund saa at sige lever i en permanent Overgangstid, er der intet til Hinder for, at en Del, ja eventuelt hele den eksisterende Arbejdsløshed kan henføres til dette Moment.

De Argumenter, som fremføres, for at en væsentlig Del af den herskende Arbejdsløshed skyldes Rationaliseringen, synes mig imidlertid ikke ganske modsigelsesfri. Først og fremmest skal jeg pege paa det tilsyneladende ganske ulogiske, der lig-

1) Socialist Review, Jan. 1929 S. 17.

2) Socialist Review, Jan. 1929 S. 18.

3) Jfr. Alfred Mond's Udtalelser, ref. i Økonomi og Politik 1928 S. 209.

4) Dir. Overgaards Udtalelser herom var følgende: „at der kan komme Overgangsvanskeligheder, og at disse kan være alvorlige for Samfundet og skæbnesvangre for den enkelte Borger, skal jeg ikke bestride. Men den nye Efterspørgsel vil før eller senere finde den udskudte Arbejdskraft og Forholdene trække sig i Lave“.

ger i, at samtidig med, at man hævder, at Rationaliseringen skaber Arbejdsløshed, anbefaler man Rationalisering som et Middel til Afhjælpning af Arbejdsløsheden. Vi har jo alle oplevet, at ansvarsbetyngede Ministre formaner Industrien eller Erhvervslivet i det hele taget til at rationalisere deres Bedrifter eventuelt ved en Koncentration af Virksomheden inden for en Erhvervsgren for derved at opnaa Mulighed for at kunne betale de gældende Lønninger og udvide Beskæftigelsen eller dog hindre en yderligere Indskrænkning. Ogsaa fra Arbejderside nævnes Modernisering af Virksomheden ofte som et Bodemiddel mod den herskende Arbejdsløshed. Det smager noget af at vilde uddrive Djævle ved selve Djævlens Øverste.

Jeg skal nu ikke her komme nærmere ind paa denne tilsyneladende Inkonsekvens — den vil delvis finde sin Forklaring i det følgende — men kun nøjes med at gøre opmærksom paa dens Tilstedeværelse som en Slags Undskyldning for, at jeg behandler et Problem, der — at dømme efter den Enighed, som hersker derom — synes at ligge klart i Dagen.

Jeg skal angribe den stillede Opgave fra to Sider: Først skal vi se lidt paa, hvad Erfaringen kan fortælle os om Emnet, og da vi — som det var at vente — ikke ad denne Vej kan faa noget klart Svar, skal vi slutte med en teoretisk Diskussion af det stillede Spørgsmaal.

*

Naar man ad Erfaringens Vej vil søge at komme til et Resultat angaaende dette Spørgsmaal, vil man hurtigt finde ud af, at det ikke nytter noget at beskæftige sig med, hvad der for en umiddelbar Betragtning maa synes mest nærliggende, nemlig den enkelte Bedrift, d. v. s. den enkelte tekniske Enhed. I de allerfleste Tilfælde vil det nemlig vise sig, at Rationalisering inden for den enkelte Bedrift betyder et øget Antal beskæftigede Arbejdere; thi Rationaliseringen vil saa godt som aldrig blive foretaget, uden at den paagældende Virksomhed derved bliver istand til at forøge sin Afsætning, eventuelt ved at tage fra Konkurrenterne, saaledes at den kan beholde eller øge Antallet af beskæftigede Arbejdere.

Rationaliseringen hos Burmeister & Wain havde saaledes til Følge, at det beskæftigede Antal Arbejdere paa Grund af den derved muliggjorte Prisnedsættelse med følgende Forøgelse af Afsætningen, steg fra 2100 i 1922 til 9300 i 1929¹⁾. En

¹⁾ Dir. Overgaard i det nævnte Foredrag.

saa voldsom Forøgelse vil naturligvis ikke altid finde Sted, men Reglen vil, som nævnt, være, at man ikke rationaliserer, uden at man kan vente forøget Kapacitetsudnyttelse, hvilken sjældent vil være forenelig med aftagende Beskæftigelse.

Vilde man drage Slutninger heraf angaaende det stillede Spørgsmaal, maatte man sandsynligvis komme til det Resultat, at Rationaliseringen havde en overvejende positiv Indflydelse paa Beskæftigelsen, men en saadan Slutning vilde aabenbart være ganske uberettiget, idet der er Mulighed for, at andre Virksomheder i Branchen har en mere end tilsvarende Tilbagegang i Beskæftigelse.

*

Men heller ikke Beskæftigelsesforholdene i en Branche som Helhed siger os noget afgørende om Spørgsmaalet Rationalisering og Arbejdsløshed. Her løber man ganske vist ikke som i det lige nævnte Tilfælde den Risiko at faa et ensidigt Indtryk af Forholdene. Umuligheden af at komme til et Resultat ved Betragtning af de enkelte Brancher, hvori Rationalisering finder Sted, lægger sig derimod for Dagen derved, at Kendsgerningerne giver modstridende Vidnesbyrd.

Hvori forvirrende Kendsgerningerne kan være paa dette Omraade fremgaar med stor Tydelighed af følgende Citat af et Foredrag holdt af Professor Schlichter, Cornell University ved „American Economic Association“s Aarsmøde i Dec. 1928¹⁾.

„U. S. A. Bureau of Labour's statistiske Afdeling har undersøgt Arbejdets Produktivitet i 11 Industrier. Den største Forøgelse fra 1919—25 forekom i Gummiindustrien, hvor Produktionen pr. Mand øgedes med 139 pCt.; Antallet af Arbejdere formindskedes kun lidt, nemlig med 7,6 pCt. Den næststørste Forøgelse i Produktiviteten forekom i Automobil- og Petroleums-Industrierne. I hver af disse voksede Udbyttet pr. Arbejder i Gennemsnit til ca. det dobbelte i Aarene 1919—25. Ikke desto mindre øgedes Antallet af beskæftigede i Petroleumrafinering med 11 pCt. og i Automobilindustrien med 24 pCt.

Hvis vi ordner de af Bureauet undersøgte Industrier efter Forøgelsen i Produktiviteten pr. Arbejder, finder vi, at blandt de seks, som staar øverst, øgedes Antallet af beskæftigede i 3 og formindskedes i 3. Blandt de 5 Industrier, som staar lavest med Hensyn til Produktivitet pr. Arbejder, øgedes Beskæftigelsen i 1, men formindskedes i 4.

I mange andre Industrier foruden dem, som er undersøgt af Bureau Labour, er der i de sidste 6—7 Aar sket dybtgaaende tekniske Forandringer samtidig med, at der er sket en stærk Forøgelse af Antallet af Arbejdere. Dette er saaledes Tilfældet ved Fabrikation af Støbejernsrør, hvor Centrifugalstøbningen i stærkt Tempo er blevet indført, men

¹⁾ American Economic Review, Supplement, March 1929.

Beskæftigelsen er øget med 82 pCt. fra 1919—25. I Lervareindustrien er der ligeledes indført Metoder, som er i høj Grad arbejdsbesparende, mens Beskæftigelsen samtidig er steget med 31 pCt. . . ."

Det er klart, at disse hinanden modstridende Vidnesbyrd intet som helst siger os om Rationaliseringens Indflydelse paa Beskæftigelsen. Alt, hvad de fortæller, er i Virkeligheden, at Rationalisering snart optræder sammen med en Formindskelse, snart med en Forøgelse af Antallet af beskæftigede.

Hertil kommer yderligere, at Rationaliseringen ikke er det eneste Moment, der har paavirket Beskæftigelsen i de paagældende Brancher. De almindelige Konjunkturbevægelser, skiftende Moder og Efterspørgselen efter andre Branchers Varer spiller en betydelig Rolle, saaledes at en Udskillelse af det enkelte Moment: Rationaliseringen maa synes ganske haabløs.

Det er derfor indlysende, at man ikke ved Studium af de enkelte Branchers Forhold kan kaste noget Lys over det her diskuterede Spørgsmaal. Beskæftigelsesforholdenes Udvikling i de enkelte Brancher kan have Interesse i andre Henseender, f. Eks. ved Bedømmelsen af de Forskydninger mellem Brancherne, som den tekniske Udvikling fremkalder. Men om Spørgsmaalet Rationalisering og Arbejdsløshed siger de os intet.

*

Vil man have noget at vide om dette Spørgsmaal, maa man aabenbart i hvert Fald betragte det enkelte nationale Omraade — eventuelt hele Verden — som en Helhed. Det, man i første Række vil have at gøre, er da at sammenstille et eller andet Udtryk for Rationaliseringen med Beskæftigelsesforholdene og se, om man kan konstatere nogen Korrelation mellem Forekomsten af de to Fænomener. Viser dette sig at være Tilfældet, er vi dog ikke sikker paa, at der er en Sammenhæng imellem dem, men det vil yderligere være nødvendigt at undersøge, om denne Korrelation ikke — helt eller delvis — kan skyldes andre Forhold.

Som Eksempler paa saadanne nationale Samfund skal vi i Hovedsagen holde os til Forholdene i U. S. A. og Tyskland.

For U. S. A. udarbejder Federal Reserve Board forskellige maanedlige Produktions Indeks, nemlig et for „Industrial production“, som atter er delt i to, nemlig et for „manufactures“ og et for „minerals“; endelig udarbejdes der et Indeks for Byggevirkomheden og et for Transport („Freight car loadings“).

Som Udtryk for Beskæftigelsen i U. S. A. har man ikke andet, end hvad man kalder „factory employment“ d. v. s. An-

tallet af beskæftigede inden for en vis — ganske vist stor — Gruppe Virksomheder i Fabriksindustrien. De eneste Tal, man kan sammenstille til Bedømmelse af Produktionsstigningen, er da Produktionen i „manufactures“ og „factory employment“.

Dette Forhold belyses ved følgende Tabel, hvor Indekstallene for 1919 er sat = 100¹⁾.

	Factory Production	Factory employment	Produktion pr. Arbejder	Pris- indeks ²⁾
1919.....	100	100	100	100
1920.....	104	101	103	111
1921.....	80	77	104	71
1922.....	104	84	124	70
1923.....	120	97	124	73
1924.....	112	90	125	71
1925.....	125	94	133	75
1926.....	129	94	137	72
1927.....	126	93	136	68
1928.....	132	91	145	71
1929.....	142	94	151	70
Maj 1930.....	126	84	150	64

Nu vil De med en vis Ret kunne hævde, at disse Tal til Belysning af vort Spørgsmaal ikke er værd det Blæk, de er skrevet med. Alt, hvad de viser os, er, at samtidig med at Produktionen pr. Arbejder er steget med ca. 50 pCt., er Beskæftigelsen gaaet ned med ca. 16 pCt., men dette gælder kun den paagældende Gruppe af Virksomheder, og Tallene siger os intet om, hvorledes det er gaaet i den øvrige Del af Erhvervslivet, hverken med Hensyn til Rationalisering eller Beskæftigelse.

Dette sidste Spørgsmaal har naturligvis i høj Grad interesse for amerikanske Økonomer og Statistikere, og der er gjort flere Forsøg paa at redegøre for, hvad der i saa Henseende er passeret. En Embedsmand i Departement of Commerce, Mr. Klein, kommer saaledes til det Resultat³⁾, at indtil 1928 var Antallet af Personer, som var beskæftiget i Forbindelse med Automobiltrafikken (Garager, Benzinstationer o. lign.) efter Krigen forøget med 750,000. Radioindustrien har — bortset fra Produktionen af Apparater — beskæftiget ca. 125,000, Antallet af Personer beskæftigede i Biografteatre er ligeledes øget med ca. 125,000 og endelig er Antallet af Personer beskæftigede ved Hotel- og Restaurationsvirksomhed øget med henimod 1 Mill.

¹⁾ Disse Tal er taget fra Federal Reserve Bulletin, Juli 1930, S. 403.

²⁾ Bureau of Labour (all commodities).

³⁾ National City Bank, Letter, Marts 1928.

En betydelig mere grundig Undersøgelse er foretaget af en anden Embedsmand fra Departement of Commerce, Mr. Mann. Hans Resultater er følgende:¹⁾

Tilvækst i Antal beskæftigede fra 1920—27:			
Landbrug	÷	923,000	
Mineralproduktion	÷	65,000	
Fabriksindustri og Automobilreparation.....	÷	792,000	
Transportvirksomhed			+ 902,000
Handels- og Agentvirksomhed			+ 691,000
Statstjenestemænd	÷	221,000	
Liberale Erhverv			+ 464,000
Personlige Tjenester			+ 761,000
	÷	2,001,000	+ 2,818,000

Hovedresultatet er altsaa, at medens, hvad man plejer at kalde, de egentlige produktive Erhverv paa Grund af Rationaliseringen har frigjort ca. 2 Mill. Mennesker, har Transport, Handel og personlige Tjenester forøget Beskæftigelsen med 2,8 Mill. Der har altsaa været en Nettoudvidelse paa ca. 800,000.

I et Brev til W. A. Berridge²⁾ supplerer Mr. Mann imidlertid sine Oplysninger. Idet han regner, at Befolkningen i den erhvervsduelige Alder er steget med samme Procent som hele Befolkningen, og at Antallet af skolesøgende unge Mennesker er steget med ca. 2 Mill., faar han en Rest paa ca. 2 Mill. i 1927, som enten er arbejdsløse eller beskæftiget i Erhverv, som ikke er medtaget i Opgørelsen. Af disse mener han i Virkeligheden, at et stort Antal er optaget ved forskellige Arter af Handel, som ikke er inkluderet i Opgørelsen.

Det vil imidlertid forstaaes, at de af Mr. Mann foretagne Beregninger paa flere Punkter er saa usikre, at der ligesaa godt paa det daværende Tidspunkt i Staterne kunde være slet ingen som et Par Mill. arbejdsløse. Opgørelsen siger os da i Virkeligheden ikke andet, end at der i Perioden har været en overordentlig Omflytning af Arbejdskraft mellem de forskellige Erhverv, noget som allerede de tidligere anførte Data med stor Tydelighed viste.

For U. S. A's Vedkommende bliver herefter kun tilbage at se paa, hvad vi iøvrigt ved om Arbejdsløsheden i al Almindelighed i Perioden efter Verdenskrigen. Dette er, at bortset fra Deflationskrisen, som kulminerede i 1921, har Forholdene i U. S. A. udviklet sig omtrent som før Verdenskrigen. Som

¹⁾ Se Journal of The American Statistical Association 1929, Proceedings S. 42 ff.

²⁾ American Journal af Sociologi 1929 S. 1034.

Helhed har den økonomiske Virksomhed fulgt en stærkt stigende Linje, men i 1924 og 1927 har denne været afbrudt af svage Tendenser til Depression, og paa disse to Tidspunkter har der kunnet konstateres en vis Arbejdsløshed. Endelig indtraf som bekendt sidste Efteraar en stærkt nedadgaaende Bevægelse, der siden har været fortsat, og som er af en langt alvorligere Karakter.

I hele denne Periode har der været stærk Tale om de uhyre tekniske og organisatoriske Fremskridt i U. S. A., og at disse skulde være optraadt periodisk, har man ikke hørt noget om. Det tidligere anførte Tal for Produktiviteten pr. Arbejder viser heller ikke nogen Sammenhæng med de cykliske Bevægelser i Beskæftigelsen. I Aarene 1922, 23 og 24 var Produktiviteten stagnerende, men disse 3 Aar omfatter Tidsrum med saavel stigende som faldende Beskæftigelse. Fra 1929—30 synes Produktiviteten ikke at have undergaaet Forandringer, mens Antallet af Arbejdsløse utvivlsomt har været stærkt stigende.

*

Forinden jeg gaar ind paa, hvilken Sammenhæng der eventuelt kan være mellem den periodisk optrædende Arbejdsløshed og Rationaliseringen, og om der er nogen Anledning til at inddrage dette Moment til Forklaring af Arbejdsløsheden, skal jeg imidlertid gøre et Par Bemærkninger om Udviklingen i Tyskland efter Markstabiliseringen.

Af hosstaaende Tabel¹⁾ fremgaar det, at Produktionen i Tyskland i den nævnte Periode viser en stærkt stigende Grundretning. Under Højkonjunkturen i 1925 kulminerer Produktionen med 86,3 og naar i 1929 endda med lavere Beskæftigelsesgrad 109, hvilket betyder en Stigning paa omkring 30 %. Dette er aabenbart et Udtryk for en betydelig Rationalisering, idet Arbejderbefolkningens Størrelse ikke tilnærmelsesvis er steget tilsvarende.

Noget Tal for Produktionen pr. Arbejder kan vi imidlertid ikke udregne; thi ganske vist gælder Tallene for Beskæftigelsen i Hovedsagen de samme Fag, som er inkluderet i Produktionsindekset, men da de er udtrykt i Procent af Fagforeningsmedlemmer, og da Antallet af Fagforeningsmedlemmer veksler, kan de to Talrækker ikke direkte sammenstilles.

¹⁾ Produktionsindekset hidrører fra Institut für Konjunkturforschung's Publikationer. Det samme gælder Tabellens øvrige Tal for Tiden efter August 1928. For de foregaaende Aar er Tallene taget fra Ernst Wagemann: Konjunkturlehre, Berlin 1928.

	Indeks for Produktionen i vigtige Industrigrene 1928 = 100	Beskæftigede Fagforenings- medlemmer % 1913 = 100	Engros- pris- indeks 1913 = 100	Fagforeningernes Timelønninger	
				Faglærte	Ikke Faglærte
				Rpf.	
1924		Dec. 1923 71,8 ¹⁾			
1. Kv.....	57,8	—	138,5	58,3	43,3
2. -	68,6	—	136,0	67,3	47,7
3. -	70,1	—	136,5	71,8	50,3
4. -	79,7	—	141,5	75,0	52,8
1925					
1. Kv.....	85,0	93,8	142,5	79,0	55,7
2. -	86,3	95,5	139,5	84,7	59,5
3. -	82,1	93,9	143,8	89,3	62,8
4. -	79,1	83,8	141,5	91,9	64,6
1926					
1. Kv.....	72,2	69,4	134,4	92,6	65,2
2. -	74,8	71,6	132,3	92,5	65,1
3. -	79,8	75,1	134,0	92,7	65,2
4. -	89,0	82,8	136,8	93,1	65,8
1927					
1. Kv.....	93,1	86,3	135,5	93,6	66,3
2. -	101,3	91,2	136,6	98,0	70,8
3. -	102,7	93,9	138,4	99,0	71,8
4. -	103,4	94,3	139,8	100,1	72,8
1928					
1. Kv.....	101,9	92,4	138,4	101,3	73,9
2. -	103,6	91,7	140,7	105,0	76,8
3. -	103,0	90,0	141,0	106,4	78,5
4. -	91,5	88,7	140,1	107,6	80,5
1929					
1. Kv.....	95,1	85,1	139,3	108,6	81,3
2. -	109,1	88,1	135,9	110,5	82,9
3. -	103,3	88,5	138,0	111,5	83,7
4. -	99,6	85,7	135,7	111,8	83,9
1930					
1. Kv.....	94,0	79,9	129,3	111,9	84,0
2. -	91,4	78,2	125,6	111,9	84,0

Vi maa vel imidlertid have Lov at gaa ud fra, at Rationaliseringsbestrebelseerne har været i Virksomhed i nogenlunde samme Udstrækning hele Perioden²⁾, og vi finder ganske samme Forhold som ved den amerikanske Statistik, at Rationaliseringen snart falder sammen med stigende, snart med faldende Be-

¹⁾ Henri Fuss: „Rationalisation and Unemployment“ International Labour Review Juni 1928.

²⁾ Rigtigheden af denne Forudsætning motiveres nærmere af Chefen for Det internationale Arbejdsbureaus Arbejdsløsheds Afdeling Henri Fuss i den fornævnte Artikel i International Labour Review.

skæftigelse, og at der altsaa ikke kan paavises nogen Korrelation mellem de to Fænomener.

*

Nu kunde det imidlertid til Nød tænkes, at Sammenhængen var saaledes, at der, saalænge selve Rationaliseringsprocessen stod paa, vilde være stærk Efterspørgsel efter Arbejdskraft, idet denne Proces i Reglen i nogen Grad vil være forbundet med Kapitalanlæg, og at der derefter vilde vise sig at være Overflødhed paa Arbejdskraft, naar man skulde nyde Frugterne af Rationaliseringen, saaledes at den periodisk optrædende Arbejdsløshed kunde forklares herved.

Herimod kan imidlertid anføres, at Spørgsmaalet om Kapitalanlæg først og fremmest er et Spørgsmaal om Produktionens Retning — ikke om dens Omfang — og at det derfor ikke i sig selv skulde kunne have nogen Indflydelse paa Beskæftigelsesgraden. Jeg skal iøvrigt ikke gaa nærmere ind paa, hvorledes man kan fortolke det fremdragne Talmateriale, men nøjes med at gøre opmærksom paa, at de nævnte Arbejdsløshedsperioder kan forklares uden at ty til Rationaliseringen. Det vil nemlig saavel af det tyske som af det amerikanske Materiale fremgaa, at der er en nøje Overensstemmelse mellem Bevægelserne i Prisniveauet og i Beskæftigelsesgraden. Dette er et Fænomen vi finder i en Række Lande, hvilket bl. a. fremgaar af en Artikel af Henri Fuss: „Money and Unemployment“, International Labour Review, Nov. 1927. De mange Eksempler, han giver herpaa, er der ikke her Tid til at komme ind paa, men der er Tale om en slaaende Overensstemmelse.

Nu tør det ganske vist ikke benægtes, at der er en Sammenhæng mellem Prisbevægelsen og Rationaliseringen, saaledes at den sidste derigennem kan blive en Aarsag til Arbejdsløsheden, men en nærmere Undersøgelse vil vise, at der bag de Prisbevægelser, som Indekstallene viser, ligger pengepolitiske Indgreb. Da nu endvidere de Bevægelser i Beskæftigelsen, som Materialet viser, er af ganske samme Karakter og ledsaget af samme Omstændigheder, som man kender fra Konjunkturbevægelserne før Verdenkrigen, saa er der ikke mere Anledning til at forklare de senere Aars Bevægelser i Beskæftigelsesgraden ved Rationaliseringen end de, der fandt Sted før Krigen.

Forøvrigt vil en Mængde forskellige Forhold øve Indflydelse paa Beskæftigelsesgraden. For Tysklands Vedkommende har Landets hele usikre Stilling i de senere Aar utvivlsomt været

medvirkende. Endvidere kan man pege paa den uhyre lave Arbejdsløsheden, man havde ved Markstabiliseringens Afslutning. Denne har utvivlsomt bidraget til den voldsomme Øgelse af Beskæftigelsen fra Slutningen af 1923 til 2det Kvartal 1925; paa samme Maade har den uhyre Stigning i Lønsatserne, som derefter satte ind, sikkert været Hovedårsagen til den stærke Nedgang i Beskæftigelsen, som fandt Sted i 1925 og første Kvartal af 1926.

Konklusionen af det foregaaende bliver, at selv om man, saaledes som vi her har gjort, ser paa Forholdene inden for et Land som Helhed, kan vi ikke konstatere nogen Korrelation mellem Rationaliseringen og Arbejdsløsheden. Det er muligt at en Sammenhæng er tilstede, men den drukner ganske i andre Indflydelser, som gør sig gældende. Saa meget kan siges med Sikkerhed, at Rationaliseringen ikke er et Moment af saa stor Betydning ved Frembringelse af Arbejdsløshed, at det skiller sig klart ud fra andre Indflydelser.

*

Men selv om man paa Grundlag af det fremførte vil hævde, at Rationaliseringen ikke i de to Lande, vi særligt har beskæftiget os med, har medført nogen Arbejdsløshed, er det jo ikke givet, at Rationaliseringen ikke, naar man betragter Verden som en Helhed, fremkalder Arbejdsløshed. Det kunde f. Eks. være, at de to nævnte Lande ved deres Rationalisering har gjort engelske Arbejdere arbejdsløse.

Faktisk har der jo gennem hele Perioden været en meget betydelig Arbejdsløshed i England. Men hvis man skulde komme til det Resultat, at denne skyldes, at de andre Lande ved deres Rationalisering har tilkonkurreret sig en Del af Englands tidligere Verdenshandel, vilde det jo i og for sig være lige saa rigtigt at sige, at Arbejdsløsheden i England skyldtes Mangel paa Rationalisering.

Det er imidlertid rimeligst at antage, at Rationaliseringen i England er foregaaet i mindst lige saa stærkt Tempo som i andre Lande, selv om man ikke har pralet saa meget dermed. Arbejdsløsheden i England lader sig jo let forklare ved den Omstændighed, at Landets Stilling paa Grund af Efterkrigstidens økonomiske Nationalisme og andre Forhold er svækket saaledes, at Forholdene har krævet en Reduktion af Levefoden. Da denne ikke har ladet sig gennemføre, er Resultatet blevet Arbejdsløshed.

Hovedsagen er dog, at vil man ad erfaringsmæssig Vej

have et Svar paa det her behandlede Spørgsmaal, kan man ikke nøjes med at betragte det enkelte Land, men maa tage hele Verden i Betragtning: Thi det er indlysende, at det Land, der kommer først med Indførelsen af nye Metoder, vil kunne øge sin Afsætning paa Udlandets Bekostning. Et godt Eksempel herpaa afgiver Udviklingen af den engelske Tekstilindustri efter Indførelsen af Spindemaskinen. I 1760 beskæftigede denne Industri ialt 7900 Personer; 1787 var Tallet steget til 320000; 1833 til 800000 og 1889 til $2\frac{1}{2}$ Mill.¹⁾

Dette Forhold, at den hele Verden maa tages i Betragtning, gør det naturligtvis endnu vanskeligere at opnaa et Resultat.

*

Den foregaaende Diskussion har vist, at vi ikke ad den direkte Erfarings Vej kan faa noget Svar paa det stillede Spørgsmaal. Kun saa meget synes sikkert, at Rationaliseringen ikke spiller nogen stor Rolle som Arbejdsløshedsaarsag, idet den i saa Fald vilde være slaaet igennem blandt de andre Faktorer. Jeg skal nu gaa over til at undersøge, om vi ad teoretisk Vej kan kaste Lys over Spørgsmaalet.

*

Jeg skal begynde med at gøre den Bemærkning, at naar man taler om, at der hersker Arbejdsløshed eller Mangel paa Beskæftigelse i Samfundet, er det i Virkeligheden ikke nogen korrekt Udtryksmaade; thi Beskæftigelsesmulighederne i Samfundet maa betragtes som ganske ubegrænsede. At det er saaledes, tiltrænger ikke noget Bevis, Beskæftigelse er jo forøvrigt heller ikke det, man er ude efter. Hvad man ønsker er Indtægt, men selv om man stiller Krav om Indtægt, er det i Virkeligheden indlysende, at Beskæftigelse ikke kan mangle. Inden for hver enkelt større Erhvervsgruppe vil det være muligt at opnaa en vis Forøgelse af Indtægten ved Udvidelse af Beskæftigelsen praktisk talt i det uendelige.

Men den Indtægt, man kan opnaa, er aftagende med Udvidelse af Beskæftigelsen, dels som Følge af, at det tekniske Resultat formindskes, fordi man maa arbejde med ringere Produktionsmidler, dels fordi Menneskers Behov er af aftagende Vigtighed.

Men er Beskæftigelsesmulighederne ubegrænsede, men af aftagende Givtighed, saa vil Arbejdsløshed heller ikke kunne eksistere, saa længe der blandt Arbejderne hersker Konkur-

¹⁾ David Wells: Recent economic changes, N. York 1889 S. 369.

rence om disse Beskæftigelsesmuligheder; thi Arbejderne vil da underbyde hinanden i deres Lønkrav, indtil de alle er beskæftigede, og Lønnen vil svare til, hvad den mindst givtige Beskæftigelsesmulighed, som det er nødvendigt at tage i Brug inden for hver Faggruppe, kan byde sin Mand.

Det korrekteste er derfor at sige — ikke at der mangler Beskæftigelse slet og ret — men at der mangler Beskæftigelse til en given Løn. Arbejdsløsheden er da ikke noget Beskæftigelsessspørgsmaal, men et Lønspørgsmaal.

Deraf følger imidlertid, at Rationalisering i og for sig ikke kan fremkalde Arbejdsløshed. Den kan kun fremkalde Arbejdsløshed i Forbindelse med andre Forhold, nemlig dette at Arbejderne fastholder Kravet om en bestemt Løn.

Vil man altsaa undersøge Spørgsmaalet om Rationaliseringens Indflydelse paa Beskæftigelsesgraden, maa man derfor operere med Forudsætningen om Lønnens monopolistiske Fastsættelse. Dette er der imidlertid heller ikke noget betænkeligt ved, eftersom denne Forudsætning netop nøjagtigt svarer til Virkeligheden.

Vi skal nu undersøge, hvorledes Rationaliseringen paavirker Beskæftigelsesgraden i forskellige Tilfælde.

1ste Hovedtilfælde. De almindelige Forudsætninger er her, at Arbejdslønnen er konstant, og har en Højde, der svarer til den, som vilde fremkomme under fri Konkurrence; der hersker altsaa fuld Beskæftigelse og Virksomhederne er normalt rentable.

Hvorledes vil det under disse Omstændigheder virke, naar der foretages Rationalisering inden for en eller anden Erhvervs-gren? Lad os først tænke os, at der hersker Monopol inden for den paagældende Branche, og at man beslutter ikke at nedsætte Prisen paa det Produkt, hvis Frembringelse er rationaliseret. Den afsatte Mængde vil da være uforandret, og da Rationaliseringen jo betyder, at der paa et eller andet Punkt i Arbejdsprocessen spares Arbejdskraft, vil altsaa en Del af den anvendte Arbejdskraft blive ledig. Det Pengebeløb, som under den gamle Produktionsmetode gik til de afskedigede Arbejdere, bliver nu til Profit for Driftsherrerne. De afskedigede Arbejdere vil være henvist til at benytte sig af Arbejds- muligheder, der ikke hidtil har været i Brug, men da disse kun kan betale en ringere Løn end den gængse, opstaar der Arbejdsløshed som Følge af Rationaliseringen og den Omstændighed, at Løn- sættelser ikke vil blive akcepteret.

Hersker der derimod ikke Monopol inden for den rationaliserede Branche, vil Situationen stille sig anderledes. I dette Tilfælde vil Prisen nemlig synke proportionalt med Produktionsomkostningerne. Man kan her tænke sig tre Tilfælde, nemlig:

$$\begin{array}{c} \text{Efterspørgselselastiteten} > \\ \text{efter de paagældende Varer} = 1 \\ < \end{array}$$

I første Tilfælde vil den afsatte Mængde blive udvidet mere end proportionalt med Prisfaldet. Der vil altsaa tilgaa Virksomheden en større Pengesum end før Rationaliseringen, og der vil derfor være Mulighed for Antagelse af nye Arbejdere i Stedet for Afskedigelse. Samtidig er der dog blevet Arbejdsløshed ved Produktionen af de Varer, som Efterspørgselen har vendt sig fra, til Fordel for den „rationaliserede“ Vare.

I andet Tilfælde vil Afsætningen stige netop proportionalt med Prisfaldet, og der behøver altsaa ikke at blive Tale hverken om Antagelse eller Afskedigelse.

I tredje Tilfælde vil Afsætningen stige mindre end proportionalt med Prisfaldet; der vil altsaa blive givet færre Penge ud til den nævnte Vare, men samtidig saa mange desflere til Køb af andre Varer. De Folk, der bliver ledige i den rationaliserede Industri, vil da kunne finde Anvendelse i de gamle Industrier, efter hvis Produktion Efterspørgselen stiger.

Man vil altsaa se, at naar Prisen paa den „rationaliserede“ Vare blot nedsættes proportionalt med Produktionsomkostningernes Fald, vil Rationaliseringen vel i de to Tilfælde bevirke en vis Omflytning af Arbejdere mellem Virksomhederne, men behøver iøvrigt ikke at fremkalde Arbejdsløshed. Vi skal senere komme nærmere ind paa, hvilken Betydning man kan tillægge denne Omflytningsarbejdsløshed.

Samtidig er der Anledning til at gøre opmærksom paa, at Rationaliseringen i de lige nævnte tre Tilfælde medfører, at Reallønnen stiger, idet Prisniveauet efter de gjorte Forudsætninger maa falde.

De her opstillede Regler angaaende Beskæftigelsesforholdene gælder imidlertid kun, saafremt der ikke som Følge af Rationaliseringen sker en Forandring i den Andel af Produktionsværdien, som gaar til „Arbejdet“ og til „Kapitalen“. Sker der en saadan Forskydning, f. Eks. saaledes at Udbyttet tidligere var fordelt med 20 til Kapitalen og 80 til Arbejdet, medens Fordelingen nu bliver henholdsvis 30 og 70, vil der aabenbart finde Afskedigelse Sted.

Hvorledes gaar det nu med disse tænkte Tilfældes Forhold til det virkelige Liv? Som almindelig Regel kan man vel sige, at rent Monopol sjældent vil foreligge. Men det kan dog forekomme f. Eks., at Virksomhederne i en Branche slutter sig sammen, rationaliserer Produktionen og holder Priserne nogenlunde paa det gamle Niveau, samtidig med at de afskediger de Arbejdere, som er blevet overflødiggjorte af Rationaliseringen.

Omvendt vil Konkurrencen sjældent være saa effektiv, at Prisen i første Omgang falder helt i Forhold til Faldet i Produktionsomkostningerne, og der vil derfor være en Overgangstid, hvor en vis Arbejdsløshed vil indtræde, naar Pengelønnen skal holdes konstant.

Dette at Produktionen paa Grund af manglende Konkurrence ikke udstrækkes i den Grad, som de forbedrede Produktionsmetoder tillader, turde være en mere betydningsfuld Aarsag til Rationaliseringsarbejdsløshed end den egentlige Overflytning af Arbejdere, som bliver en Følge af Overflytningen af Købekraft fra en Vare til en anden.

Hvad endelig angaar Forskydningerne i Fordelingen af Produktionsresultatet mellem „Kapital“ og „Arbejde“, da er der næppe, naar man betragter det økonomiske Samfund som Helhed, Anledning til at tillægge denne synderlig Betydning, naar man regner med fri Konkurrence. En saadan Forskydning vilde nemlig indebære enten en betydelig Stigning af Kapitalrenten eller en stærk Forøgelse af den frivillige eller tvungne Opsparing.

Der er imidlertid ingen Grund til at antage, at Rationaliseringen skulde fremkalde nogen væsentlig Ændring i disse Forhold. Rationaliseringen vil være tvunget til mere at give sig Udslag i en ny Anvendelse af den likvide Kapital end i forøgede Anlæg. Iøvrigt er der jo en Række vigtige Former for Rationalisering, f. Eks. Indførelse af kontinuerlig Drift, Formindskelse af Materialernes Omløbstid m. m., som betyder relativt mindre Kapitalanvendelse.

*

Resultatet af Diskussionen af det første Hovedtilfælde, hvor vi altsaa gaar ud fra en Tilstand, hvori der hersker økonomisk Ligevægt med fuld Beskæftigelse og normal Profit, er, at kun i den Udstrækning Rationaliseringen sker i Forbindelse med monopolistisk Prisfastsættelse, eller saafremt Rationaliseringen medfører en Ændring af den samlede Produktionsværdi mellem „Arbejde“ og „Kapital“, kan Rationaliseringen føre til Arbejdsløshed. I alle andre Tilfælde vil der kun blive Tale om den

Arbejdsløshed, der muligvis kan staa i Forbindelse med en Flytning af Arbejdskraft fra en Virksomhed til en anden.

Samtidig vil Rationaliseringen gennem Faldet i Prisniveauet bevirke en Stigning i Reallønnen.

2det Hovedtilfælde. De almindelige Forudsætninger er her, at Lønnen er højere, end den vilde være, hvis der herskede fri Konkurrence paa Arbejdsmarkedet, og at Lønnen ikke kan nedsættes — heller ikke ved en Stigning i Prisniveauet.

Denne Situation kan være fremkommet enten derved, at Prisniveauet er faldet, mens Nominallønnen er blevet staaende eller derved, at Lønnen ligefrem er sat op. For vort Resonnement er det imidlertid ligegyldigt, hvorledes den reelle Pris paa Arbejdskraft er blevet forhøjet.

Da Produktionens samlede Værdi under økonomisk Ligevægt vil være lig Produktionsfaktorernes samlede Aflønning, vil den nævnte Situation betyde, enten at nogle Arbejdere maa afskediges, eller at andre Faktorer — det vil her sige Driftsherrerne — maa afgive en Del af deres vante Indkomst.

Da nu Forudsætningen er, at Driftsherrernes Fortjeneste før Lønforhøjelsen var normal, d. v. s. lige tilstrækkelig til at holde Produktionsapparatet i Gang i et bestemt Omfang, saa følger heraf, at dette ikke mere i Længden vil kunne finde Sted.

Nogle af Driftsherrerne vil maaske se deres Fordel ved at standse eller indskrænke Virksomheden straks; andre derimod, som faar deres løbende Omkostninger dækket, vil fortsætte, men Produktionsapparatet vil ikke blive vedligeholdt, og normale Udvidelser vil ikke finde Sted.

Allerede af denne Grund vil der indtræde Arbejdsløshed; denne vil forøges, efterhaanden som de bestaaende, men ikke rentable Anlæg skal fornyes.

Under saadanne Forhold vil der aabenbart være et stærkt Incitament til at indføre nye og billigere Produktionsmetoder, idet dette vil være en Betingelse for, at Driftsherrerne kan betale den forhøjede Arbejds løn, og holde Virksomhederne igang i det lange Løb og dermed redde en Del af den i Virksomheden bundne Kapital. Hvorledes vil Rationaliseringen i dette Tilfælde virke?

For det første vil det let forstaas, at saalænge Rationaliseringen ikke er foregaaet i større Omfang end netop tilstrækkeligt til at kompensere den høje Arbejds løn, vil der ikke blive Tale om en Nedsættelse af Prisen paa de paagældende Varer eller en udvidet Produktion af disse.

Da nu Rationaliseringen betyder sparet Arbejdskraft, kunde det derfor synes, som den i dette Tilfælde nødvendigvis maatte føre til yderligere Arbejdsløshed, idet vi stadig forudsætter, at Pengelønnen holdes konstant.

Imidlertid maa man huske, at Bedrifterne allerede enten har afskediget eller staar i Bebreb med af afskedige Arbejdere, fordi de ikke med de herskende Produktionsmetoder kan betale den gældende Arbejds løn. Rationaliseringen hindrer da i første Omgang, at Afskedigelser finder Sted i det Omfang, som ellers vilde være blevet Tilfældet, samt at Virksomheder, der allerede har standset, ser deres Fordel ved at paany at optage Virksomheden.

Den hele Arbejdsstyrke kan imidlertid ikke komme i Arbejde, før Rationalisering har fundet Sted i en saadan Udstrækning, at Produktionen kan øges ud over det Omfang, den havde før Lønforhøjelsen fandt Sted; thi naar Priseniveauet ikke maa stige, hvilket jo vilde betyde en Nedsættelse af Lønnen og altsaa være i Strid med vore Forudsætninger, saa vil den samlede Produktionsværdi ikke kunne dække samtlige Arbejders og andre Samfundsklassers Indtægter.

Skal den ved Lønforhøjelsen skabte Arbejdsløshed bringes ganske til Ophør, maa Rationalisering finde Sted, saaledes at ogsaa Produktionsmuligheder, der før Lønforhøjelsen fandt Sted, var for lidet givtige til at betale den da gældende Løn, nu bliver produktive nok til at betale den forhøjede Løn. Samtidig med, at dette sker, maa en Udvidelse af Betalingsmidlernes Mængde svarende til Værdien af den nye Produktion naturligvis finde Sted. Derimod vil der jo ikke under den gjorte Forudsætning ske nogen Prisstigning som Følge af Kreditudvidelsen.

Resultatet af den hele Rationaliseringsproces bliver da i det her drøftede Tilfælde, naar den er fuldt afsluttet, at Produktionen er udvidet, og Pengeindtægten i Samfundet forøget, mens Priserne er forblevet konstante. Endvidere vil man se, at i dette Tilfælde vil Rationaliseringen ikke have fremkaldt Arbejdsløshed, men tværtimod have hindret en saadan i at indtræde eller afskaffet bestaaende Arbejdsløshed. Da der ikke har været Tale om Prissænkning som Følge af Rationaliseringen, vil der heller ikke være Tale om Omflytningsarbejdsløshed, men kun om Optagelse af ledig Arbejdskraft. Der er dog naturligvis Mulighed for, at nogle Brancher gennemfører Rationaliseringen i større Udstrækning end andre, ligesom Efterspørgselselasticiteten under den Udvidelse af Forbruget, som finder Sted kan være forskel-

lige for de forskellige Varer; dette vil medføre, at nogle Arbejdere maa skifte Erhverv.

*

Vi ser altsaa, at de tilsyneladende saa modstridende Opfattelser, at Rationaliseringen baade kan fremkalde og afhjælpe Arbejdsløshed, ikke er saa langt fra Sandheden, som man først skulde tro.

Rationaliseringen fremkalder permanent Arbejdsløshed, naar den sker i Forbindelse med monopolistisk Prispolitik, eller naar en Forskydning i Fordelingen mellem „Kapital“ og „Arbejde“ til Fordel for den første finder Sted. Endvidere kan Rationalisering fremkalde Omflytningsarbejdsløshed, naar den sker under en Tilstand af økonomisk Ligevægt med fuld Beskæftigelse og fri Prisdannelse. Naar den derimod sker som Modtræk mod en Løn, der overstiger Produktionsmulighedernes øjeblikkelige Givtighed, vil den enten hindre yderligere Arbejdsløshed i at indtræde eller, saafremt den drives langt nok, afhjælpe, eventuelt totalt afskaffe bestaaende Arbejdsløshed.

Dette Resultat synes at berettigge til den Konklusion, at Rationaliseringen ikke kan have større Synder paa sin Samvittighed med Hensyn til at skabe Arbejdsløshed. Det kan ganske vist ikke benægtes, at en Sammenslutning af Virksomheder indenfor en Branche samtidig med Gennemførelse af større Økonomi i Produktionen, og med monopolistisk Fastsættelse af Priserne, gennemføres i det virkelige Liv, men der vil saa godt som aldrig være et absolut Monopol, og den Monopolmagt, som er tilstede, vil sjældent være af Varighed. Dermed er naturligvis ikke sagt, at monopolistisk Fastsættelse af Varepriserne ikke finder Sted i Samfundet i rigelig Udstrækning, men kun at dette ikke altid sker i Forbindelse med Rationalisering, og denne sidste kan da ikke gøres ansvarlig for de deraf følgende Ulemper.

Heller ikke Omflytningsarbejdsløsheden, som fremkaldes af Rationaliseringen, kan tillægges særlig stor Betydning i vort nuværende Samfund. Ganske vist er Arbejdskraften lidet mobil baade stedligt og fagligt, men da Produktionen mere og mere bliver koncentreret i Storbyer, og da man i de fleste Industrielande har et nogenlunde effektivt Arbejdsanvisningssystem, vil den stedlige Immobilitet ikke spille nogen stor Rolle.

Endvidere gælder det, at den egentlige Faguddannelse er af aftagende Betydning i vort Samfund. Industriarbejderen vil sædvanlig paa forholdsvis kort Tid kunne trænes op til Arbejdet

i enhver industriel Virksomhed. Der vil naturligvis være en vis Tilbøjelighed for Arbejderen til at betragte Pladser, der tilbydes i en anden end hans egen Branche, som ham uvedkommende, men mærker han en kraftig Efterspørgsel derfra, vil han som Regel ret hurtig glide ind i den nye Virksomhed.

Kun hvor det drejer sig om Koncentrering af enkelte Industrier paa visse temmelig afsondrede Pladser, som f. Eks. Mineindustrien, kan en Rationalisering, som kræver en Overflytning til anden Virksomhed volde alvorligt Besvær.

Noget andet er, at en Rationalisering, der omfatter, det man plejer at kalde den egentlige produktive Virksomhed i Mod-sætning til Handel og personlige Tjenester, vil fremkalde en stadig Vandring til de sidstnævnte Erhvervsgræne, men denne vil i Reglen ikke volde synderlig Vanskelighed, da der dels bliver Tale om Funktionærstillinger dels om saakaldt selvstændig Erhvervsvirksomhed saasom Ice-creamsælgere, Benzinudsalg o. lign. Begge Arter af Livsstillinger er forholdsvis yndede.

En Betragtning af Forholdene, som vi finder dem i vort Samfund, naar man ser bort fra det lige nævnte Forhold med Minearbejderne, bærer heller ikke noget Vidnesbyrd om saadanne Omflytningsvanskeligheder. Thi hvis en eksisterende Arbejdsløshed kunde henføres til dette Moment, vilde der i nogle Brancher være en udpræget Mangel paa Arbejds-kraft, og en saadan har man ikke paa noget Tidspunkt, hvor Arbejdsforholdene har tiltrukket sig Opmærksomhed, kunnet konstatere.

Den uhyre Omflytning mellem Erhvervene, som de anførte amerikanske Tal bar Vidne om, og som var fuldbyrdet i en Periode, hvor Arbejdsløshedsspørgsmaalet ikke har spillet nogen Rolle, tyder heller ikke paa, at Rationaliseringen har fremkaldt Omflytningsarbejdsløshed af nogen Betydning. Amerika er nu ganske vist ikke noget godt Eksempel, dels fordi Forholdene der muligvis er mere bevægelige end i andre Lande, dels fordi en stærk Befolkningstilvækst muliggør store Forskydninger mellem Erhvervene udelukkende ved Hjælp af den nytillkomne Arbejds-kraft.

Iøvrigt kan man vel sige, at Omflytningsarbejdsløshed ikke er en Form for Arbejdsløshed, som i Almindelighed tiltrækker sig Opmærksomheden. Dette, at en Arbejder maa gaa ledig en Uge eller to, indtil han finder den Plads, der faktisk staar aaben for ham, er ikke noget Samfundsproblem; ja, denne Form for Arbejdsløshed vil i mange Lande overhovedet ikke blive registreret.

Det er blevet hævdet, at den af Rationaliseringen fremkaldte

Omflytning har gjort en Del ældre Arbejdere, der, saafremt de tekniske Ændringer ikke havde fundet Sted, vilde have beholdt deres Arbejde, ledige. Hvis dette er Tilfældet, er der imidlertid ikke Tale om Omflytningsarbejdsløshed i egentlig Forstand; der maa nødvendigvis i Samfundet have været en vis Arbejdsløshed af anden Art, hvorfra man kan have taget Arbejdskraft til Erstatning for disse ældre Arbejdere. Men da der sædvanligvis findes en saadan Arbejdsløshed, er det højest rimeligt, at den med Rationaliseringen følgende Omflytning af Arbejdskraft medfører, at disse ældre Arbejdere bliver skudt ud. Til syvende og sidst er Grunden hertil dog den, at Tariferne er beregnet paa Arbejdere i den mest arbejdsduelige Alder.

Mest almindelig foregaar dog uden Tvivl Rationaliseringen som en Modvægt imod reelt set forhøjede Lønkrav, idet disse kan gøre Rationaliseringen til en Betingelse for de paagældende Virksomheders Eksistens, og i dette Tilfælde vil der, som nævnt, i Reglen ikke blive synderlig Tale om Omflytning, men om Genantagelse af tidligere beskæftigede i Branchen. En Blanding af de forskellige Tilfælde vil dog altid være tilstede.

Det vil herefter forstaas, at hvis de her fremsatte teoretiske Betragtninger er holdbare, vil kun en meget ringe Del af den herskende Arbejdsløshed kunne henføres til Rationaliseringen, ja, man tør sige, at Arbejdsløsheden i Øjeblikket utvivlsomt vilde have været betydeligt større, hvis Rationalisering i de senere Aar ikke havde fundet Sted i saa stort et Omfang.
